

سیاست جنایی حاکم بر نهاد متولی پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا و ارز در حقوق ایران

| ابوالفضل مژده‌پور | دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، واحد شهرقدس، دانشگاه

آزاد اسلامی، شهرقدس، ایران

| علیرضا میلانی* | استادیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد اسلام‌شهر، دانشگاه آزاد

اسلامی، اسلام‌شهر، ایران

چکیده

سیاست جنایی حاکم بر مبارزه با قاچاق کالا و ارز اصولاً بر پایه پاسخ‌های دولتی اعم از کیفری و غیرکیفری استوار است، لیکن به جهت چندوجهی بودن این پدیده و ضرورت کاهش آسیب‌های مترتبه، دولت راهی جز توسل به اقدامات پیشگیرانه و مشارکت جامعه مدنی در فرایند پیشگیری و مبارزه با این پدیده ندارد. ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز به‌عنوان متولی اصلی این حوزه، سیاست‌ها، برنامه‌ها و اقدامات مختلفی در راستای پیشگیری و مقابله با قاچاق کالا و ارز اتخاذ کرده و تا حدودی در مهار این پدیده به دستاوردهای نائل شده، لیکن کماکان حجم قاچاق ورودی و خروجی به‌از کشور بسیار چشم‌گیر و حدود ۱۳ میلیارد دلار برآورد می‌شود که این امر مؤید وجود خلأها، چالش‌ها و موانع جدی در سیاست جنایی متخذه است. در این پژوهش ضمن تبیین اصول و مکانیزم پیشگیرانه اتخاذی ستاد، کارکرد و جایگاه ستاد در ساختار مقررگذاری حوزه قاچاق کالا و ارز مورد تحلیل قرار گرفته، سپس سیاست جنایی متخذه پیرامون انواع کالاهای قاچاق مورد بررسی قرار می‌گیرد و در نهایت مهم‌ترین چالش‌های پیشروی سیاست جنایی ستاد در عدم توفیق کامل در مبارزه با این جرم مورد بررسی و تحلیل قرار خواهد گرفت.

واژگان کلیدی: قاچاق کالا و ارز، سیاست جنایی، ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز، پیشگیری.

مقدمه

قاچاق کالا و ارز پدیده‌ای چندوجهی و چندریشه‌ای است که صدمات متعدد اقتصادی اجتماعی، فرهنگی و امنیتی به دنبال دارد (قانع، ۱۳۹۵: ۱۰). در هر کشوری برای اعمال قوانین کیفری و پیشگیری از بزهکاری و نیز درمان و اصلاح بزهکاران و موضوعات مشابه، رویه‌های متفاوتی وجود دارد که مخصوص آن کشور بوده و معمولاً محصول اراده جمعی آن کشور می‌باشد و در اتخاذ این رویه‌ها فرهنگ عمومی و ساختار سیاسی و اقتصادی آن کشور مورد توجه بوده است. اقدامات و روش‌هایی که در راستای امور مذکور در هر کشوری اتخاذ و اعمال می‌شود، سیاست جنایی آن کشور را تشکیل می‌دهد. در راستای کاهش اثرات زیان‌بار قاچاق کالا و ارز، صیانت از تولید داخلی، پیشگیری از هدر رفتن منابع ارزی و شکل‌گیری اقتصاد زیرزمینی ضرورت دارد، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی دقیق علمی کوتاه و بلندمدت، هم از جهت حقوقی، هم از جهت اقتصادی و فرهنگی صورت پذیرد به گونه‌ای که نخستین حامی و پشتوانه تقبیح و مبارزه با قاچاق کالا و ارز، مردم و آخرین پشتوانه دستگاه‌های دولتی باشند. ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز در سال ۱۳۸۱ با فرمان مقام معظم رهبری به منظور سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و هماهنگی در حوزه پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا و ارز ایجاد شده است. علاوه بر احکام مقرر در این فرمان، قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز نیز مجموعه‌ای از وظایف و اختیارات حاکمیتی به این ستاد جهت پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا و اگذار کرده است. سیاست جنایی ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز در قبال قاچاق کالا و ارز یک رویکرد کلان به این پدیده است که از طریق سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی، هماهنگی و نظارت بر اعمال پاسخ‌های غیرکیفری منطبق با قوانین و مقررات و اسناد بالادستی به کنترل جرایم و تخلفات این حوزه می‌پردازد. با وجود کلیه وظایف و اختیارات تفویضی به این ستاد به منظور مقابله با این پدیده، کماکان در سنوات اخیر شاهد ورود و خروج چشم‌گیر کالا و ارز قاچاق در کشور هستیم. از این رو ضرورت دارد ضمن آسیب‌شناسی عملکرد نهاد متولی مبارزه با قاچاق کالا و ارز، عمده دلایل کارایی و یا عدم کارایی سیاست جنایی این نهاد مورد بررسی و مذاقه قرار گیرد.

در خصوص سیاست جنایی حوزه قاچاق کالا و ارز و موضوعات مرتبط با آن، پژوهش‌هایی با تلاش محققان این حوزه چاپ و منتشر شده است. عبدالرضا باقری و علی ربادشی (۱۳۹۷) در کتاب آسیب‌شناسی سیاست‌های کلان جمهوری اسلامی ایران در مبارزه با قاچاق کالا، به چستی و چگونگی قاچاق کالا در ایران و سیاست کلان دولت در مبارزه با قاچاق کالا پرداخته‌اند. ماجد رضایی (۱۳۹۵) در کتاب سیاست جنایی تقنینی ایران در مقابل تطهیر عواید حاصل از قاچاق کالا

و ارز، ضمن تعریف پول‌شویی و مراحل آن، به مکانیزم تطهیر عواید حاصل از قاچاق و راهکارهای پیشگیری از آن‌ها پرداخته است. حسین گل‌پرور و مسعود ایوبی (۱۳۹۸) در کتاب پیشگیری از قاچاق کالا در نظام عدالت کیفری به علل و بسترهای قاچاق کالا و راهکارهای پیشگیری از آن پرداخته‌اند، شهرام ابراهیمی، مجید صادق‌نژاد نائینی (۱۳۹۲) در مقاله خود ضمن تطبیق جرایم اقتصادی از جمله قاچاق کالا و ارز با کنوانسیون مریدا از یک سو به تعریف و مختصات اساسی و از سوی دیگر، به چگونگی پیشگیری از جرایم اقتصادی پرداخته‌اند. پژوهش علی صفاری، سیدعبدالمجید اجتهادی (۱۳۹۶) بیانگر آن است که آسیب‌ها و مخاطره‌های بسیار گسترده و ویرانگر ناشی از ورود غیرقانونی کالاها و سلامت محور قانون‌گذار را بر آن داشته تا با اتخاذ سیاست کیفری سخت‌گیرانه نسبت بزه‌انگاری و پاسخ‌گذاری در قبال آن‌ها اقدام کند. یافته‌های پژوهش خدر فرجی‌راد، حسن صمدزاده (۱۳۹۷) حاکی از آن است که نارسائی‌های سازمانی شامل نظارت ضعیف سازمان‌های مسئول در ارتباط با قاچاق کالا، عدم همکاری و هماهنگی سازمان‌های مسئول با هم، از جمله نارسائی‌های این حوزه است. یافته‌های پژوهش غلامرضا شاه‌محمدی، علی علیشاهی (۱۳۹۷) حاکی از آن است که ابعاد آسیب‌های نظارت الکترونیکی در مبارزه با قاچاق کالا، شامل کمبود تجهیزات نظارت الکترونیک، کمبود منابع انسانی متخصص و امین است. مهم‌ترین وجوه تمایز این پژوهش با آثار منتشره ناظر به تبیین و تحلیل مکانیزم اعمال سیاست جنایی توسط دستگاه حاکمیتی متولی پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا و ارز، تحلیل تمایز و تعامل قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز با قوانین مرتبط، تحلیل مکانیزم جرم‌انگاری مصادیق قاچاق ارز، تحلیل سیاست حاکم بر انواع کالاها و قاچاق و تحلیل چالش‌های اجرایی حوزه مبارزه با قاچاق کالا و ارز را می‌توان بیان کرد. روش پژوهش حاضر تحلیلی-توصیفی از نوع کاربردی بوده که با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، قوانین و مقررات، پایانه‌ها، مجلات و سایت‌های اینترنتی گردآوری شده و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

۱- مبانی و اهداف اتخاذ سیاست جنایی ستاد قاچاق کالا و ارز

یکی از مهم‌ترین اصول راهبردی در ترسیم سیاست جنایی هر حوزه، تبیین مبانی و صلاحیت قانونی به‌منظور اعمال سیاست جنایی در آن حوزه است. مهم‌ترین مبنا و اسناد بالادستی ستاد در اعمال سیاست جنایی حوزه قاچاق کالا و ارز، فرمان رهبر معظم انقلاب پیرامون مبارزه با قاچاق کالا و ارز می‌باشد. همچنین قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، فرمان هشت ماده‌ای رهبر معظم انقلاب پیرامون مبارزه با فساد خطاب به سران سه قوه، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، سیاست‌های کلی اشتغال، سیاست‌های کلی تولید ملی، سیاست‌های کلی امنیت ملی،

سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی کشور، قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اصول و مبانی حوزه پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا و ارز را ترسیم کرده‌اند. هدف اصلی هر سیاست جنایی کنترل بزهکاری و کاهش اثرات ناشی از آن و انتخاب مناسب‌ترین راه برای مبارزه با جرم است. در این زمینه نه تنها قوه قضاییه بلکه قوه مجریه و نهادهای اداری و اجرایی نیز مسئولیت کنترل و مبارزه با جرایم را برعهده دارند (نجفی ابرآبادی، ۱۳۸۳: ۶). به موجب قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز وظیفه سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی، هماهنگی و نظارت در حوزه امور اجرایی، پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا و ارز را برعهده دارد. پس از تبیین مبانی اصول صلاحیت باید دید ستاد با چه مکانیزمی سیاست‌های خود در حوزه قاچاق کالا و ارز را مدیریت و اعمال می‌کند.

۲- سیاست‌ها و اقدامات پیشگیرانه در قبال قاچاق کالا و ارز

۲-۱- اصول و مبانی کلی پیشگیری در مهار قاچاق کالا و ارز

قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز ضمن جرم‌انگاری قاچاق کالا و ارز، برای نخستین بار يك فصل مستقل به مقوله پیشگیری اختصاص داده و همسو با کنوانسیون مریدا، آن را بر تدابیر کیفری مقدم داشته است. در این قانون برای نخستین بار موضوع پیشگیری از این جرم با رویکردی کنشی (غیرکیفری) مورد تصریح قرار گرفته است. پیشگیری کنشی یا غیرکیفری مجموعه‌ای از شیوه‌های غیرقهرآمیز که دولت‌ها به منظور مهار بزهکاری، از طریق حذف یا محدودسازی عوامل جرم‌زا، فرصت‌های مناسب ارتکاب جرم را از بین می‌برد (ابراهیمی، ۱۳۹۰: ۴۵). پیشگیری غیرکیفری، در حقیقت درمان ریشه‌ای پیش از وقوع جرم است که در آن راهکارها خارج از چارچوب دستگاه عدالت کیفری مورد بررسی قرار می‌گیرند. پیشگیری در معنای واقعی و دقیق آن، همان پیشگیری در جرم‌شناسی است که اغلب در دو گونه پیشگیری اجتماعی و پیشگیری وضعی مطالعه و به صورت موردی نسبت به جرم خاص و یا کلی نسبت به بزهکاری و اغلب به شکل ترکیبی اعمال می‌شود. پیشگیری وضعی دربرگیرنده مجموعه اقدامات و تدابیر غیرکیفری است که از طریق از بین بردن یا کاهش فرصت‌های مناسب برای وقوع جرم و نامناسب جلوه دادن شرایط و موقعیت پیش‌جنایی، از ارتکاب جرم جلوگیری می‌کند. با توجه به احکام مقرر در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، اقدامات پیشگیرانه وضعی قابل اعمال در حوزه قاچاق کالا و ارز ناظر به اقدامات پیشگیرانه وضعی - فنی است. در پیشگیری اجتماعی یا مبتنی بر اجتماع به بررسی علل وقوع جرم پرداخته می‌شود تا اقداماتی برای حذف یا تغییر آن علت‌ها صورت گیرد. پیشگیری اجتماعی با ایجاد تغییرات و اصلاحات در فرد و جامعه به دنبال جلوگیری از ارتکاب جرم است (نیازپور، ۱۳۸۳: ۱۸۸). در این

نوع از پیشگیری دو مقوله جامعه و اقتصاد نهفته است که به نظر می‌رسد فرهنگ‌سازی و نهادینه کردن تقبیح قاچاق کالا و ارز و نیز سامان‌دهی امور اقتصادی از سیاست‌ها و متدهای اصلی پیشگیری اجتماعی در این حوزه قلمداد شود.

۲-۲- مکانیزم اعمال محتوای پیشگیرانه در مقابل قاچاق کالا و ارز

۲-۲-۱- اهداف و کارکردهای سامانه‌های الکترونیکی هوشمند در پیشگیری از قاچاق کالا با توجه به مشکلات متعدد فرایند فیزیکی مبارزه با قاچاق کالا و ارز و ضرورت کاهش هزینه‌های مالی و جانی برخورد با این پدیده ضرورت دارد پیشگیری و مبارزه از کشف و برخورد سنتی به سیستمی تغییر یابد. در همین زمینه ستاد با همکاری دستگاه‌های اجرایی ذی‌مدخل براساس تکالیف مقرر در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز و آئین‌نامه‌های اجرایی آن^۱ با اولویت‌بخشی به پیشگیری‌های وضعی - فنی اقدام به تهیه و راه‌اندازی سامانه‌های الکترونیکی هوشمند مانند سامانه شناسایی و مبارزه با کالای قاچاق با هدف شناسایی و مبارزه نظام‌مند با کالای قاچاق به‌نحوی که امکان شناسایی کالای قاچاق ورودی و خروجی در گلوگاه‌های مختلف فراهم شود، سامانه جامع تجارت^۲ با هدف یکپارچه‌سازی اطلاعات مرتبط با سامانه شناسایی و مبارزه با کالای قاچاق به‌نحوی که متضمن کلیه فرایندهای تجارت داخلی و خارجی دربرگرفته و یکپارچه کند، سامانه یکپارچه اعتبارسنجی و رتبه‌بندی اعتباری^۳ به‌منظور ساماندهی امر صدور، تمدید و ابطال کارت‌های بازرگانی و جلوگیری از سوءاستفاده از آن‌ها و همچنین تهیه، تنظیم و اعلام شاخص‌های موردنیاز به‌منظور اعتبارسنجی و رتبه‌بندی اعتباری برای تجارت داخلی و خارجی طراحی و به‌کار گرفته می‌شود. سامانه جامع گارانتی^۴ با هدف ساماندهی به خدمات پس از فروش محصولات گوناگون مانند موبایل و لوازم خانگی طراحی و ابزار مؤثری برای شناسایی کالای اصل از غیراصل و قاچاق است. سامانه جامع انبارها و مراکز نگهداری کالا^۵ با هدف شناسایی کالای قاچاق و انجام الکترونیکی فرایندهای متعارف صدور، اصلاح و ابطال قبوض انبار، کنترل موجودی انبارها به‌کار گرفته می‌شود. سامانه پنجره واحد^۶ با هدف کاهش توقف‌ها و افزایش دقت در کنترل و بازرسی کالا و نظارت بر فرایند واردات، صادرات، ترخیص خودکار و الکترونیکی کردن تمامی

۱. مواد ۵، ۶، ۷، ۱۳ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز

2. <https://www.nwms.ir>
3. <https://www.mvcrs.ir>
4. <https://irangs.ir>
5. <https://www.nwms.ir>
6. <https://epl.irica.ir>

اسناد گمرکی موردنیاز برای ترخیص کالاها ایجاد شد. سامانه مجوزها^۱ به منظور رفع مشکلات مربوط به صدور و استفاده از مجوزهای تجارت خارجی به کار گرفته می‌شود. اجرای کامل این سامانه‌ها در کنار یکدیگر به شفافیت فرایند تجارت و موجودی کالای زنجیره تأمین کشور کمک می‌کند تا بر این اساس صرفه‌جویی کلان اقتصادی حاصل از شفافیت آماری در راستای مدیریت بهتر زنجیره تأمین تجارت رسمی کشور و همچنین پیشگیری از قاچاق کالا و ارز امکان‌پذیر شود. صرف نظر از نقاط قوت مذکور، مهمترین ضعف این حوزه علاوه بر ضعف زیرساختی دستگاه‌های اجرایی، جزیره‌ای عمل کردن این دستگاه‌ها و عدم تبادل اطلاعات کامل میان این سامانه‌ها است و تا زمانی که این مهم انجام نشود، تحقق کلیه اهداف تعریف شده برای سامانه‌ها میسر نخواهد بود.

۲-۲-۲- آموزش و ارتقای مشارکت جامعه مدنی در پروسه پیشگیری از قاچاق

سیاست جنایی همراه با مشارکت جامعه مدنی که در چارچوب آن اهرم‌ها و نهادهای دیگر در کنار دولت و دستگاه قضائی پاسخ به پدیده مجرمانه را سامان می‌بخشد، سیاست جنایی مشارکتی قلمداد می‌شود (نجفی ابرآبادی، ۱۳۹۵: ۲۶۵). اساساً بدون دخالت هیأت اجتماع که رکنی از آن جامعه مدنی است، امکان اتخاذ سیاست جنایی مطلوب برای پیشگیری و پاسخ‌گویی به پدیده اجتماعی انحراف و جرم محقق نخواهد شد. تجربه نشان داده اجرای برنامه‌های کلان و ملی بدون مشارکت آگاهانه و فعال اقشار جامعه، به نتیجه مطلوب نخواهند رسید. بند یک ماده ۱۳ کنوانسیون مبارزه با فساد (مریدا) از دولت‌های عضو خواسته شرکت فعال افراد و گروه‌های خارج از بخش دولتی مانند جامعه مدنی، سازمان‌های غیردولتی و سازمان‌های جامعه‌مدار را به منظور پیشگیری و مبارزه با فساد ارتقا دهند. بدیهی است بدون مشارکت آحاد مردم در پروسه پیشگیری از قاچاق، کلیه برنامه متخذه در این حوزه به نتیجه مطلوب خود نخواهد رسید. اگرچه ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز در اجرای بند (چ) ماده ۳۷ قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور و ماده ۱۴ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز^۲ ضمن شناسایی و بهره‌گیری از ظرفیت اجتماعی اتحادیه‌ها، اصناف و سازمان‌های مردم‌نهاد و هماهنگی با دستگاه‌های تبلیغی، فرهنگی اقدامات پیشگیرانه فرهنگی را با هدف تقبیح مصرف کالای قاچاق و ترویج و ارتقای فرهنگ عمومی برای گرایش به استفاده از

1. <https://www.ntcms.ir>

۲. ماده ۱۴ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز: دستگاه‌های تبلیغی، فرهنگی، پژوهشی و آموزشی موظف‌اند برنامه‌های فرهنگی، آموزشی و تحقیقاتی را براساس سیاست‌های ابلاغی شورای عالی انقلاب فرهنگی و اولویت‌های ستاد با هدف افزایش کیفیت تولیدات داخلی و ارتقای فرهنگ عمومی برای گرایش به استفاده از کالای تولید داخلی و جلوگیری از مصرف کالای قاچاق اجرا کنند.

کالای ایرانی در برنامه‌های سالانه خود پیش‌بینی کرده، لیکن به واسطه خلأ قانونی و عدم وجود حکم مستقل در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، تاکنون اقدام مؤثری در مشارکت فعال و مستقیم افراد جامعه در پروسه مبارزه با قاچاق کالا و ارز انجام نشده و مردم خود را بخشی از فرایند پیشگیری و مبارزه با قاچاق تلقی نمی‌کنند که این امر یکی از مهم‌ترین دلایل افزایش روزافزون ورود و مصرف کالای قاچاق در کشور است.

۲-۳- سند و طرح ملی راهبردی حوزه قاچاق کالا و ارز

به‌منظور تدوین برنامه جامع و آینده‌نگر پیرامون پیشگیری کلان و مبارزه همه‌جانبه با قاچاق کالا و ارز و هم‌راستا با سند چشم‌انداز ۲۰ ساله نظام، ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز اقدام به تهیه، تدوین و تصویب سند ملی راهبردی مبارزه با قاچاق کالا و ارز کرده است (افق ۱۰ ساله مبارزه با قاچاق کالا و ارز، ۱۳۸۸). در این سند موانع و مشکلات حوزه پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا و ارز احصا و مکانیزم اجرایی لازم به‌منظور رفع این موانع و مشکلات پیش‌بینی شده است. همچنین براساس مفاد سند راهبردی ملی مبارزه با قاچاق کالا و ارز و با توجه به هرم برنامه‌ریزی استراتژیک پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا و ارز، پس از موضوعات و اهداف راهبردی، طرح اقدام راهبردی ملی (بلندمدت و کوتاه‌مدت) توسط ستاد تدوین شده است. اگرچه تدوین سند و ترسیم نقشه راه برای پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا و ارز امری اجتناب‌ناپذیر است، لیکن برای تدوین سندی کارآمد و کاربردی ضرورت دارد آسیب‌شناسی کاملی پیرامون سند ده‌ساله قبلی مبارزه با قاچاق کالا صورت گرفته، چالش‌ها و دلایل عدم کارایی کامل این سند مورد مذاقه قرار گرفته و سند جدید با توجه به اقتضائات روز و متکی بر از بین بردن عوامل اصلی ایجاد این پدیده مورد تدوین و تصویب قرار گیرد.

۲-۴- صیانت از سرمایه انسانی متکفل امر مبارزه با قاچاق کالا و ارز

قاچاق کالا پدیده چندوجهی است که به‌دلیل سودآوری هنگفت برای قاچاقچیان و تلاش آن‌ها در از بین بردن موانع قانونی، از تهدیدات جدی برای نیروهای درگیر در امر مبارزه با این پدیده قلمداد می‌شود. در فرمان مقام معظم رهبری درخصوص مبارزه با قاچاق کالا و ارز، مقرر شد با دقت و مراقبت از آلودگی عناصر دست‌اندرکار این مبارزه به بیماری رشوه‌جلبوگیری شود. متأسفانه در سنوات اخیر یکی از دلایل ارتکاب گسترده قاچاق کالا، همراهی مأموران حوزه کنترل ورود و خروج کالا از کشور با قاچاقچیان بوده که از دلایل اصلی این همراهی ضعف مالی و عدم تکافوی حقوق و مزایای این افراد است. از نظر علم جرم‌شناسی نیز افزایش حقوق کارمندان دولت روش مؤثری در برخورد با مفاسد مالی است (گسن، ۱۳۸۶: ۷۵). از مهم‌ترین مشوق‌های حوزه قاچاق کالا و ارز به‌منظور کاهش آسیب‌های مترتبه، پرداخت پاداش در قالب حق‌الکشف است. این

موضوع در قوانین و مقررات حوزه قاچاق کالا و ارز مسبوق به سابقه است، به نحوی که در قوانین مجازات مرتکبان قاچاق کالا و ارز و نحوه اعمال تعزیرات حکومتی و آئین‌نامه اجرایی آن احکام مقتضی پیش‌بینی شده بود، ولی متأسفانه در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ پرداخت پاداش به کاشفان در قالب حق‌الکشف بسیار محدود شد که این مبلغ ناچیز نیز به موجب ماده ۱۱۸ قانون برنامه ششم توسعه موقوف‌الاجرا شده است. صرف‌نظر از مزایای مرتبط بر پرداخت حق‌الکشف، این خطر بالقوه وجود دارد که کاشفان و ضابطان قاچاق کالا و ارز به نیت دریافت حق‌الکشف به بهانه ظن قاچاق، اقدام به بازرسی‌های بی‌رویه، توقیف و تشکیل پرونده‌های بی‌رویه کنند که این موضوع علاوه بر تحمیل هزینه سنگین نگهداری کالای توقیفی به دولت و بعضاً اخلال در ترازیت و تجارت کشور، سبب ایجاد تغییرات کمی و کیفی در کالاهای توقیفی تا زمان صدور حکم قطعی خواهد شد که این امر نارضایتی گسترده مردم را به دنبال خواهد داشت. همچنین با وجود تدوین و اجرای دستورالعمل جامع صیانت از سرمایه انسانی موضوع ماده ۹ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، به دلیل کمبود منابع مالی عملاً اجرای این دستورالعمل میسر نبوده که این امر پیشگیری از آلودگی عناصر دخیل در امر مبارزه با قاچاق کالا و ارز را با خلل جدی مواجه کرده است.

۲-۵- برنامه‌های جامع پیشگیری از قاچاق کالا و ارز

مطابق ماده ۱۲ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، کلیه دستگاه‌های عضو ستاد موظف‌اند در چهارچوب اولویت‌های تعیین‌شده، برنامه‌های سالانه پیشگیری از قاچاق کالا و ارز دستگاه متبوعه خود را به منظور بررسی و تصویب به ستاد ارائه کنند. همچنین در بند (چ) ماده ۴۶ قانون برنامه ششم توسعه اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی کشور مقرر شد، دولت با همکاری سایر قوا مکلف است به گونه‌ای برنامه‌ریزی و اقدام کند که ورود کالای قاچاق در طول سال‌های اجرای قانون برنامه، سالانه حداقل ده درصد (۱۰٪) کاهش یابد. این تدبیر، یعنی الزام دستگاه‌ها به تنظیم برنامه‌های تحقیقات جرم‌شناختی و تنظیم علمی برنامه هدایت‌کننده. مطابق آمار رسمی^۱ اعلام شده حجم کلی قاچاق در سال ۱۳۹۲ حدود ۲۵ میلیارد دلار برآورد شد و این آمار در خصوص قاچاق ورودی در سال ۱۳۹۶ که سال آغازین اجرای برنامه ششم توسعه بوده حدود ۱۲/۶ میلیارد دلار و قاچاق خروجی حدود ۹۰۰ میلیون دلار برآورد شد که این میزان در سال ۱۳۹۷ برای قاچاق ورودی ۱۲/۲

۱. مطابق ماده ۱۶ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، ستاد مرجع تخصصی تهیه و ارائه برآوردها و اطلاعات و آمار در امر قاچاق کالا و ارز است.

میلیارد دلار و برای قاچاق خروجی ۲/۹ میلیارد دلار برآورد شده است. حجم قاچاق کالا در سال^۱ ۱۳۹۸ در حوزه قاچاق ورودی ۱۲/۹ میلیارد دلار و برای قاچاق خروجی ۴/۶ میلیارد دلار برآورد شده است. با مذاقه در آمار مذکور مشخص است اقدامات ستاد در کنترل و جلوگیری از افزایش بی‌رویه حجم قاچاق مؤثر بوده، لیکن در انجام تکلیف مقرر در برنامه ششم و کاهش حجم قاچاق به خصوص قاچاق خروجی موفق عمل نکرده است. ذکر این نکته نیز ضروری می‌باشد که واگذاری اختیار قانونی ارائه برآورد حجم قاچاق توسط قانون‌گذار به متولی این حوزه ابهاماتی را پیرامون صحت و مکانیزم برآورد حجم قاچاق ایجاد کرده است. این موضوع در گزارش تحقیق تفحص مجلس شورای اسلامی از ستاد منعکس شده است. از مهم‌ترین دلایل عدم کارایی برنامه‌های تدوینی می‌توان به عدم نظارت بر اجرای برنامه‌ها، عدم هماهنگی دستگاه‌های اجرایی در برنامه‌های مشترک، کمبود بودجه و امکانات کافی و عدم توجه به زمینه‌های شکل‌گیری قاچاق اشاره کرد.

۳- اصول کلی سیاست جرم‌انگاری حوزه قاچاق کالا و ارز

۳-۱- سیاست جرم‌انگاری قاچاق کالا و ارز از لحاظ ماهوی

به‌طور اساسی سه محور برای سیاست جرم‌انگاری بیان شده است که عبارت‌اند از: محور اجتماعی، محور سیاسی و محور اقتصادی. تطابق محورهای مذکور با موضوع قاچاق کالا و ارز بر کسی پوشیده نیست، لیکن مطابق ماده ۵۸ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، قاچاق کالا و ارز از مصادیق جرایم اقتصادی محسوب شده و این محور را به سایر محورها تفوق داده است. به‌عبارت دیگر، سیاست جنایی تقنینی حوزه قاچاق کالا و ارز بر محور اقتصادی استوار است. نظر به دولتی بودن اقتصاد ایران و آگاهی دولتمردان از اثرات مخرب این پدیده بر جنبه‌های مختلف اقتصاد و ناکارآمدی قوانین و مقررات حوزه قاچاق کالا و ارز به‌واسطه قدمت، تَشَت، پراکندگی و تعارضات متعدد، اصلاح و روزآمدی قوانین این حوزه در عالی‌ترین سطوح نظام مطرح و در این زمینه دولت وقت ستاد را موظف کرد ظرف مدت سه‌ماه لایحه جامع مبارزه با قاچاق کالا و ارز را تدوین و به دولت تقدیم کند (معصومی، ۱۳۹۴: ۲۶). در نهایت در قانون برنامه پنجم توسعه، ضرورت ارائه این لایحه قانونی از سوی دولت به مجلس شورای اسلامی مورد تصریح قرار گرفت. بدین منظور ستاد ضمن آسیب‌شناسی روند مبارزه با قاچاق کالا و ارز، پیش‌نویس لایحه جامع مبارزه با قاچاق کالا و ارز را تدوین و در تاریخ ۸۹/۱۲/۲۵ به دولت وقت تقدیم کرد. پس از بررسی پیش‌نویس

۱. آمار قاچاق مربوط به سال ۱۳۹۸ در جلسه ۱۳۲ اعضای اصلی ستاد مورخ ۱۴۰۰/۴/۷ طرح و تصویب شد و توسط نماینده ویژه رئیس جمهور به دستگاه‌های اجرایی ابلاغ شده است.

مذکور در کمیسیون‌های دولت، در تاریخ ۹۰/۳/۹ لایحه با قید یک فوریت از طرف دولت به مجلس شورای اسلامی تقدیم شد. این لایحه پس از کیش و قوس‌های فراوان در کمیسیون‌های مجلس، صحن علنی مجلس و قوه قضاییه در نهایت در تاریخ ۹۲/۱۰/۲۱ به تصویب نهایی شورای نگهبان رسیده و لازم‌الاجرا شد. با توجه به شرایط خاص حاکم بر کشور و همچنین توسعه شگردهای قاچاق، این قانون ظرف مدت کوتاهی در سال ۱۳۹۴ مورد اصلاح قرار گرفت. در حال حاضر نیز لایحه جدید اصلاحی^۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز در تاریخ ۱۳۹۹/۹/۲۲ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده و به منظور سپری کردن مراحل قانونی تصویب به شورای نگهبان ارسال شد. شورای نگهبان در تاریخ ۱۳۹۹/۸/۲۸ این لایحه را واجد ایراداتی^۲ تشخیص و جهت رفع ایراد به مجلس شورای اسلامی اعاده کرده که در حال حاضر در کمیسیون اقتصادی مجلس در حال بررسی ایرادات اعلامی است. این رویه و اصلاح چند باره قوانین و مقررات حوزه قاچاق کالا و ارز از یک طرف سردرگمی مراجع کاشف و رسیدگی کننده به پرونده‌های قاچاق کالا و ارز را به دنبال خواهد داشت و از طرف دیگر در برخی موارد تجارت کشور را خلل جدی مواجه خواهد کرد.

۳-۲- سیاست جرم‌انگاری قاچاق کالا و ارز از نظر شکلی

اصولاً مسئولیت جرم‌انگاری بر عهده قوای حاکم بر جامعه است که مسئولیت ذاتی و اصلی آن بر عهده قوه مقننه بوده و قوای دیگر جنبه استثنایی دارند که یا به صورت تفویض اختیار از سوی قوه مقننه است یا مردم به صورت غیر مستقیم چنین اختیاری به آن‌ها داده‌اند (زراعت، ۱۳۹۱: ۴۲). اساساً صلاحیت و مبنای قانون‌گذاری و به عبارت دقیق‌تر مقررده‌گذاری دولت و ستاد مبارزه قاچاق کالا و ارز در سه حوزه قابل تبیین است: نخست، تفویض اختیار صورت گرفته به موجب قانون اساسی: اصل ۸۵ قانون اساسی پس از آنکه حق قانون‌گذاری را حق انحصاری مجلس شورای اسلامی اعلام داشته یک مورد استثنایی به این نحو که مجلس شورای اسلامی می‌تواند تصویب دائمی اساسنامه سازمان‌ها، شرکت‌ها و مؤسسات دولتی و وابسته به دولت را با رعایت اصل ۷۲ به کمیسیون‌های ذی‌ربط واگذار یا اجازه تصویب آن‌ها را به دولت بدهد. رئیس‌جمهور، هیأت وزیران علاوه بر تفویض اختیار مذکور، دارای وظایف و اختیارات ذاتی هستند که ضمن آن ممکن است برخی جرایم و تخلفات را مورد جرم‌انگاری قرار دهند مانند تعزیرات حکومتی و آئین‌نامه اجرایی آن. همچنین مطابق تفویض اختیار صورت گرفته به موجب اصل ۱۳۸ قانون اساسی، هیئت وزیران

1. <https://rc.majlis.ir>

2. <https://www.shora-gc.ir>

حق دارد برای انجام وظایف اداری و تأمین و اجرای قوانین و تنظیم سازمان اداری به وضع تصویب‌نامه و آئین‌نامه بپردازد. دواماً: تفویض اختیار صورت گرفته توسط قوه مقننه به هیأت وزیران: در برخی موضوعات مقنن در متن قانون عادی اختیار تصویب ضوابط، آئین‌نامه و دستورالعمل اجرایی را به هیئت وزیران واگذار کرده است. قانون‌گذار در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، وظیفه تدوین آئین‌نامه‌های اجرایی مواد مختلف قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز را به ستاد و وظیفه تصویب نهایی آن‌ها را به هیئت وزیران واگذار کرده است. بند (خ) ماده ۲ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، عدم رعایت ضوابط تعیین شده از سوی دولت یا نداشتن مجوزهای لازم از بانک مرکزی برای ورود، خروج، خرید، فروش یا حواله ارز را از مصادیق قاچاق قلمداد نموده است. در واقع قانون‌گذار اختیار جرم‌انگاری را به دولت و بانک مرکزی واگذار کرده است. در بحث جرم‌انگاری، رویه صحیح آن است که تعریف و مصادیق جرم به طور صحیح و شفاف در قانون بیان شود، نه اینکه تعیین مصادیق آن به آئین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌ها واگذار شود. این شیوه جرم‌انگاری خلاف موازین حقوق کیفری بوده و حتی خلاف اصل ۳۶ قانون اساسی است که اصل قانونی بودن جرم و مجازات را به صراحت بیان کرده است که این موضوع در فرایند تصویب مورد توجه شورای محترم نگهبان قرار نگرفته است.^۱ سوماً: تفویض اختیار صورت گرفته توسط قوه مقننه به ستاد: در مواردی قانون‌گذار رأساً اختیار تدوین و تصویب برخی دستورالعمل‌های موضوع قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، مانند دستورالعمل‌های مواد ۹ و ۱۶ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز را به ستاد واگذار کرده است. در واقع تفویض اختیار صورت گرفته به ستاد به جهت تسریع در مراحل تصویب دستورالعمل‌های موضوع قانون و ناظر به حضور نماینده ویژه رئیس جمهور در ستاد و مستند به قسمت اخیر اصل ۱۳۸ قانون اساسی پیرامون واگذاری تصویب برخی امور به کمیسیون مشکل از چند وزیر توسط دولت و همچنین صلاحیت مقرر در اصل ۱۲۷ قانون اساسی برای نماینده ویژه رئیس جمهور است. همچنین مطابق ماده ۳ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، ستاد در راستای وظایف قانونی مصرح اختیار تصویب موضوعات مرتبط با امور پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا و ارز را دارد.

۳-۳- مقررات لازم‌الاجرا در حوزه مبارزه با قاچاق کالا و ارز

مهم‌ترین منابع قانونی در حوزه پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا و ارز شامل قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب سال ۱۳۹۲ با اصلاحات و الحاقات بعدی آن و قانون امور گمرکی است.

۱. قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز در پرتو نظرات شورای نگهبان، به انضمام نظرات این شورا پیرامون این قانون

هدف از تدوین قانون جامع مبارزه با قاچاق کالا و ارز، جمع‌آوری کلیه موضوعات مرتبط با قاچاق کالا در یک قانون، پیشگیری از تشتت در تفسیر قوانین این حوزه و همچنین تسهیل دسترسی ضابطان، کاشفان و دستگاه‌های ذی‌مدخل به مقررات این حوزه بوده است. هم‌زمان با بررسی قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز در کمیسیون‌های تخصصی مجلس شورای اسلامی، قانون امور گمرکی در صحن علنی مجلس شورای اسلامی مطرح و به تصویب رسید. با توجه به فاصله اندک زمانی میان تصویب دو قانون، مقنن از تخصیص قانون امور گمرکی و نسخ مصادیق قاچاق از این قانون خودداری کرده و به همین جهت است که برخی مصادیق قاچاق در ماده ۱۱۳ قانون امور گمرکی مورد تصریح قرار گرفته و با همین استدلال در ماده ۲ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز نیز مقرر شده، علاوه بر مصادیقی که در قانون امور گمرکی ذکر شده موارد زیر قاچاق محسوب می‌شوند. قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز شامل هشت آئین‌نامه اجرایی و چهار دستورالعمل مصرح است که کلیه آن‌ها تدوین، تصویب در حال حاضر مجری می‌باشد. همچنین مطابق تبصره ۴ ماده ۱۸ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز وظیفه تدوین ضوابط اختصاصی کالاهای موضوع قاچاق به دولت واگذار و سپس دولت در دستورالعمل اجرایی مربوطه این مهم را به ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز محول کرده است. مطابق اصول حقوقی وظیفه جرم‌انگاری با مجلس شورای اسلامی می‌باشد و واگذاری این وظیفه به دولت و ستاد به نوعی با اصل قانونی بودن جرم و مجازات در تضاد است. پرسشی که اینجا مطرح می‌شود این است که ضوابط اختصاصی تعریف شده برای کالاهای موضوع قاچاق چه تفاوتی با ضوابط مقرر برای سایر کالاها دارد؟ با مذاقه در متن تبصره ۴ ماده ۱۸ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مشخص می‌شود ضوابط موضوع این ماده ناظر به کالاهایی است که به نوعی پارانه دولتی به آن‌ها اختصاص یافته و یا بیشترین حجم قاچاق کالا را به خود اختصاص داده‌اند و مقنن به منظور پیشگیری از خروج این کالاها از کشور و رسیدن آن‌ها به دست مصرف‌کننده نهایی اقدام به جرم‌انگاری این موضوع نموده و ضمانت اجرای شدیدی برای آن در نظر گرفته و این درحالی است که تدوین ضوابطه و شبکه برای سایر کالاها صرفاً برای تنظیم و رصد بازار داخلی بوده و از این جهت مجازات در نظر گرفته شده نیز به مراتب سبک‌تر است. در راستای تکلیف مذکور ستاد با همکاری دستگاه‌های عضو اقدام به تدوین و تصویب ضوابط اختصاصی خرید، فروش حمل و نگهداری کالاهای موضوع قاچاق^۱ از جمله ضوابط اختصاصی دام، کالاهای اساسی، اقلام دارویی و تجهیزات پزشکی و نهاده‌ها، محصولات دخانی و کالاهای تبلیغی را به منظور ضابطه‌مند کردن گردش صحیح این کالاها در کشور به منظور پیشگیری از قاچاق نموده است.

1. <https://www.epe.ir>

۳-۴- مقررات حاکم بر تعیین تکلیف دستگاه‌های استخراج رمزارز

در شرایط تحریم اقتصادی کشور، استفاده از رمزارزهای بین‌المللی دارای مزایایی متعددی از جمله، کاهش قدرت تحریمی دلار علیه اقتصاد، تسهیل در جهانی‌شدن کسب‌وکارهای داخلی و بهبود صادرات غیرنفتی، عدم خلق بی‌رویه پول در اقتصاد و کنترل تورم، آزادی در پرداخت و دسترسی بین‌المللی، سرعت بالا در انتقالات بین‌المللی و چندیدن مزیت دیگر به‌دنبال دارد، پس از شیوع و گسترده‌گی پدیده استخراج رمزارز در بین اقشار مختلف؛ دولت پس از انجام بررسی‌های کارشناسی اساس استفاده از این صنعت را در قالب مصوبه‌ای^۱ به‌رسمیت شناخت. قبل از مصوبه مذکور، صرف‌نظر از وجود تردید در قانونی‌بودن اصل عمل استخراج؛ به‌دلیل خلأهای قانونی از جمله: فقدان تعریف ردیف تعرفه اختصاصی، عدم امکان ثبت سفارش و نبود کد استاندارد، امکان واردات رسمی دستگاه‌های استخراج رمزارز (ماینها) به کشور وجود نداشته و این دستگاه‌ها یا تحت ردیف تعرفه‌های متفرقه از جمله سرور، پردازنده، قطعات کامپیوتر و یا با سوءاستفاده از معافیت‌های مرزی از جمله کوله‌بری، ملوانی، ته‌لنجی و غیره و یا به‌صورت غیر قانونی و قاچاق به کشور وارد شده‌اند. با وجود اینکه مصوبه مذکور پیرامون نحوه فعالیت این دستگاه‌ها احکامی مقرر کرده است؛ درخصوص تعیین تکلیف ماینرها موجود و فعال در کشور حکم مصرحی پیش‌بینی نکرده و ساکت بوده است. به‌منظور رفع مشکل مستحده هیئت وزیران ضوابط^۲ فعالیت و تعیین تکلیف دستگاه‌های استخراج رمزارز را به‌تصویب رسانده است. مطابق احکام مصرح در این ضوابط دارندگان دستگاه‌های استخراج رمز مکلف شدند در فرجه زمانی مشخصی نسبت به خوداظهاری و پرداخت حقوق عوارض دولتی جهت رفع اتهام قاچاق از خود اقدام کنند.

۴- مکانیزم تعامل و تمایز قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز با قوانین مرتبط

۴-۱- نحوه جمع میان قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز و قانون اخلال‌گران در نظام اقتصادی درخصوص مکانیزم تعامل و تمایز قانون مجازات اخلال‌گران در نظام اقتصادی کشور با قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، صرف‌نظر از عدم تعیین معیار مشخص در تعریف و تعیین عبارات (اخلال) و (قاچاق کلان) در دو قانون مذکور چند نکته حائز اهمیت است. نخست: باید میان مکانیزم برخورد با ارتکاب قاچاق کلان و قاچاق غیرکلان ارز قائل به تفکیک شد. مطابق قانون اخلال‌گران در نظام اقتصادی، ارتکاب قاچاق ارز چه به‌صورت کلان و چه غیرکلان چنانچه موجب

۱. تصویب‌نامه شماره ۵۸۱۴۴/ت/۵۵۶۳۷-هـ مورخ ۱۳۹۸/۵/۱۳

۲. تصویب‌نامه شماره ۳۹۲۲۸/ت/۵۷۳۷۳-هـ مورخ ۹۹/۴/۱۵

اخلال در نظام اقتصادی شود، جرم تلقی می‌گردد، در حالی که مطابق ماده ۳۰ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، صرفاً اعمال مجازات ارتکاب قاچاق کلان ارز در صورتی که موجب اخلال در نظام اقتصادی شود، جرم‌انگاری شده و اعمال مجازات آن را به قانون اخلال‌گران در نظام اقتصادی احاله داده است. به عبارت دیگر، قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب سال ۱۳۹۲ به عنوان قانون مؤخر، ارتکاب غیرکلان قاچاق ارز را جرم‌انگاری نکرده و به نوعی تبصره ۱ اصلاحی ماده ۲ قانون اخلال‌گران در نظام اقتصادی را نسخ ضمنی نموده است. دوماً: مطابق بند (د) ماده یک قانون مجازات اخلال‌گران در نظام اقتصادی، هرگونه اقدام به قصد خارج کردن میراث فرهنگی یا ثروت‌های ملی به عنوان قاچاق مورد جرم‌انگاری قرار گرفته است. قانون‌گذار در این بند بین شروع به جرم و جرم تام قائل به تمایز نشده و برای شروع به جرم قاچاق، مجازات جرم تام در نظر گرفته است (گلدوزیان، ۱۳۹۶: ۵۰۶). قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز از یک طرف هر فعل یا ترک فعلی که موجب نقض تشریفات قانونی مربوط به ورود و خروج کالا و ارز شود را قاچاق تلقی کرده و با این تعریف صرف اقدام به خروج کالاهای فرهنگی و تاریخی به دلیل عدم نقض تشریفات قانونی، شروع به جرم تلقی نموده و نه جرم تام قاچاق کالا. از طرف دیگر اموال تاریخی - فرهنگی به موجب ماده ۲۲ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز از مصادیق کالاهای ممنوعه تلقی شده و مجازات شروع به جرم قاچاق این کالاها حداقل مجازات مقرر برای ارتکاب جرم تام آن‌ها است. سوماً به منظور اعمال مجازات مطابق هریک از قوانین مذکور، شعبه رسیدگی کننده ابتدا باید قاچاق بودن عمل مجرمانه را احراز کند و در صورت عدم احراز قاچاق، امکان اخلال در نظام اقتصادی نیز منتفی است. به عبارت دیگر، می‌توان گفت قاچاق کالا و ارز به عنوان یکی از جرایم منشأ جرم اخلال در نظام اقتصادی مورد توجه قرار می‌گیرد. در خصوص مرجع صالح رسیدگی به جرم قاچاق کالا و ارز که منجر به اخلال در نظام اقتصادی می‌شود، برداشت‌های مختلفی قابل طرح است، نخست اینکه رسیدگی به این جرم در صورتی که قاچاق سازمان‌یافته یا مجرم حرفه‌ای یا قاچاق کالا و ارز مستلزم حبس باشد، در صلاحیت دادسرا و دادگاه انقلاب می‌باشد و در غیر این صورت در صلاحیت سازمان تعزیرات حکومتی است. اگرچه این برداشت غیرمنطقی و مخالف روح قانون می‌باشد، لیکن مطابق عبارات مصرح در ماده ۴۴ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز است. تفسیر دوم که صحیح‌تر به نظر می‌رسد، آن است که در ماده ۳۰ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مقرر شده چنانچه قاچاق کالا و ارز منجر به اخلال در نظام اقتصادی شود، موضوع مشمول قانون مجازات اخلال‌گران در نظام اقتصادی کشور می‌باشد. وقتی در این ماده «موضوع» به قانون دیگری احاله شده، یعنی از

تمام جهات ولو صلاحیت محاکم موضوع تابع قانون مجازات اخلال‌گران در نظام اقتصادی کشور خواهد بود.

۴-۲- چگونگی تعامل قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز با قانون مبارزه با پول‌شویی

قاچاق کالا و ارز از جمله جرایم منشأ پول‌شویی قلمداد می‌شود؛ چراکه مطابق ماده یک قانون اصلاح قانون مبارزه با پول‌شویی هر رفتاری است که مطابق ماده (۲) قانون مجازات اسلامی جرم محسوب شود، جرم منشأ پول‌شویی تلقی می‌شود. پس از تصویب قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز در سال ۱۳۹۲ و تفکیک قاچاق کالا و ارز به جرم و تخلف ابهاماتی مبنی بر شمول یا عدم شمول تخلفات قاچاق کالا و ارز به عنوان منشأ پول‌شویی مطرح گردیده است. قانون‌گذار به منظور رفع ابهامات مستحدثه در قانون اصلاح قانون مبارزه با پول‌شویی مصوب ۱۳۹۸ مقرر می‌دارد، از منظر این قانون تخلفات مذکور در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز با اصلاحات بعدی جرم محسوب می‌شود. با مذاقه در مواد دو قانون مذکور این پرسش مطرح می‌شود که با توجه به تغییر عنوان صورت‌گرفته از تخلف به جرم در قانون اخیرالتصویب، آیا ماده ۴۴ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز پیرامون عناوین مجرمانه و مرجع صالح رسیدگی به آن‌ها نسخ شده است؟ در پاسخ به این پرسش می‌توان بیان کرد، نخست: از یک طرف با مراجعه به مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی مشخص می‌شود، مقنن با این اقدام درصدد افزایش دامنه شمول جرم منشأ به کلیه جنبه‌های قاچاق کالا و ارز و پیشگیری از سوءاستفاده مجرمان از ظاهر قانون بوده است، از این‌رو جرم تلقی کردن تخلفات قاچاق کالا و ارز به عنوان جرم منشأ به منزله تغییر ماهیت این تخلفات و نسخ ماده ۴۴ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز نخواهد بود. دوماً اگرچه پول‌شویی از نظر موضوعی جرم خاص تلقی می‌شود، لیکن از نظر جرم منشأ با توجه دامنه شمول بند الف ماده یک قانون اصلاح قانون مبارزه با پول‌شویی عام تلقی می‌گردد، از این‌رو جرایم منشأ پول‌شویی از حیث ماهیت جرم‌انگاری، صلاحیت مراجع رسیدگی‌کننده و سایر قواعد حاکم بر این جرایم تابع قانون خاص مرتبط خود خواهند بود.

۵- مصادیق و مکانیزم تحقق قاچاق ارز و تعیین تکلیف آن‌ها

مطابق بند (خ) ماده ۲ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، عدم رعایت ضوابط تعیین‌شده از سوی دولت یا نداشتن مجوز لازم از بانک مرکزی برای ورود خروج خرید فروش حواله ارز از مصادیق قاچاق قلمداد شده است. صرف‌نظر از ایرادات مترتبط بر این نوع جرم‌انگاری که قبلاً معروض شد، با توجه به این بند مصادیق قاچاق ارز را می‌توان در سه دسته تقسیم‌بندی کرد: نخست مصادیق مربوط به خرید و فروش ارز، دوم مصادیق مربوط به حواله ارز و سوم مصادیق مربوط به خروج ارز.

مصادیق خرید و فروش ارز غیر مجاز ارز به دو صورت کلی قابل تصور است: حالت نخست جایی که خرید و فروش ارز از مراجع غیررسمی به تعبیر دیگر مراجعی که مجوز خرید و فروش ارز را ندارند، صورت می‌گیرد. مصابق تبصره ۲ ماده ۷ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز عرضه و فروش ارز خارج از واحدهای مجاز تعیین شده توسط دولت به وسیله اشخاص و واحدهای صنفی ممنوع است. با توجه به این ماده خرید و فروش تنها در صورتی مجاز می‌باشد که لااقل یک طرف بانک یا صرافی مجاز باشد و در غیر این صورت خرید و فروش غیر مجاز است. حالت دوم جایی است که با وجود آنکه مرجع خرید و فروش ارز رسمی می‌باشد، لیکن انجام خرید و فروش توسط این مراجع تحت شرایط و ضوابط خاصی صورت می‌گیرد که عدم رعایت آن‌ها سبب غیر مجاز تلقی شدن خرید و فروش ارز خواهد شد. در حال حاضر بانک مرکزی و هیأت وزیران ضوابطی برای خرید و فروش مراجع رسمی پیش‌بینی کرده است که تخطی از آن مشمول قاچاق ارز می‌باشد. از جمله این ضوابط^۱ ممنوعیت خرید و فروش ارز بین بانک‌ها از محل ارزهای خریداری شده توسط بانک مرکزی، خرید و فروش ارز با منشأ تخصیصی بودن رعایت مقررات مربوط، خرید و فروش ارز غیر مجاز توسط صرافی‌ها^۲، خرید و فروش ارز در فضای مجازی توسط صرافی‌ها است. مصادیق مربوط به حواله غیر مجاز: در حال حاضر مراجع صالح برای حواله ارز بانک‌ها و صرافی‌ها هستند و انجام حواله توسط شخصی غیر از ایشان و کسانی که بدون اخذ مجوز صرافی از بانک مرکزی مبادرت به حواله ارز کنند متخلف محسوب بوده و مشمول ضمانت اجرای قاچاق ارز خواهند شد. مصادیق قاچاق ارز از طریق ورود و خروج غیر مجاز ارز: دستورالعمل اجرای ضوابط ناظر بر ارز اسناد بانکی و اوراق بهادار بی‌نام همراه مسافر مصوب ۱۳۹۵ با اصلاحات ۱۳۹۶ متضمن ضوابطی درباره ورود و خروج از توسط مسافر از جمله ورود و خروج ارز تا سقف ۱۰ هزار یورو یا معادل آن توسط هر مسافر بدون اظهار است که عدم رعایت ضوابط این دستورالعمل سبب تحقق قاچاق ارز می‌شود.

۵-۱- مکانیزم و نقش ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز در تعیین تکلیف کالاهای قاچاق

مطابق ماده ۵۳ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، کلیه کالاهای قاچاق مکشوفه به استثنای کالاهای ممنوعه به سازمان جمع‌آوری و فروش اموال تملیکی تحویل می‌گردد. این سازمان اقدام به نگهداری کالاهای مذکور تا زمان صدور حکم قطعی می‌کند. پس از صدور حکم قطعی قاچاق،

۱. قسمت الف بخش سوم مقررات ارزی بانک مرکزی

۲. دستورالعمل اجرایی تأسیس و فعالیت صرافی‌ها مصوب ۱۳۹۳

سازمان جمع‌آوری و فروش اموال تملیکی با سه روش، فروش داخلی، فروش به شرط صادرات و امحاء نسبت به تعیین تکلیف کالاهای قاچاق اقدام می‌نماید. در سنوات اخیر به دلیل مشکلات اجرایی مکانیزم تعیین تکلیف کالاهای قاچاق با مشکل مواجه شده و حجم بسیار زیادی کالای قاچاق در انبارهای سازمان اموال تملیکی دپو شده است. اگرچه بسیاری از مشکلات مستحدثه در دپوی کالای قاچاق ناشی از مشکلات زیرساختی و مدیریتی سازمان جمع‌آوری و فروش اموال تملیکی است، لیکن از آنجا که به موجب ماده ۳ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز وظیفه سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی، هماهنگی و نظارت بر حوزه امور اجرایی مبارزه با قاچاق کالا و ارز را برعهده ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز است، بخشی از این مشکلات به عدم نظارت دقیق این ستاد بر عملکرد سازمان مذکور برمی‌گردد. با توجه به اینکه از یک طرف خروجی مبارزه با قاچاق کالا و ارز در اجرای احکام و تعیین تکلیف کالاهای قاچاق تبلور پیدا می‌کند و از طرف دیگر عدم تعیین تکلیف سریع و دقیق کالاهای قاچاق سبب از بین رفتن درآمد بالقوه دولت از محل فروش این کالاها خواهد شد، ضرورت دارد ستاد ضمن آسیب‌شناسی فرایند تعیین تکلیف کالاهای قاچاق، با نظارت دقیق مشکلات اجرایی این حوزه را رصد و مرتفع کند و ایرادات و خلأهای قانونی موضوع مانحن‌فیه را با ارائه لایحه اصلاحی قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز دنبال کند.

۶- انواع سیاست اتخاذی در قبال مهار کالاهای قاچاق

۶-۱- قاچاق کالاهای سلامت‌محور به عنوان مهم‌ترین کالای مجاز مشروط

به اعتقاد کارشناسان، قاچاق دارو و دیگر کالاهای سلامت‌محور پس از مواد مخدر و اسلحه، وحشتناک‌ترین نوع قاچاق است؛ چراکه سلامتی و جان انسان‌ها را شدیداً و به سرعت در معرض خطر قرار می‌دهد (اجتهادی، ۱۳۹۶: ۷). با توجه به خطرات متعدد قاچاق کالاهای سلامت‌محور، قانون‌گذار با رویکرد بزه‌دیده‌محوری و حمایت از مصرف‌کننده و با خطرناک دانستن بزه‌کاران این نوع بزه با الهام از نظریه عدالت استحقاقی و مدیریت خطر هم در بزه‌کاری رفتار مرتکبان و هم در تعیین کیفر نگاهی کاملاً افتراقی و سخت‌گیرانه داشته است. مطابق آمار رسمی در سال ۱۳۹۸ حجم قاچاق لوازم آرایشی و بهداشتی حدود ۲۰۹۱ میلیون دلار، حجم قاچاق دارو مکمل‌های دارویی حدود ۸۲ میلیون دلار و حجم قاچاق تجهیزات پزشکی حدود ۶۹ میلیون دلار برآورد شده است. با مذاقه در آمار اعلامی مشخص است سیاست جنایی متخذه در این حوزه در سنوات اخیر کارایی کامل را نداشته و ضرورت دارد هم‌راستا با اتخاذ تدابیر کیفی اقدامات پیشگیرانه مانند نظارت بیشتر در ورود این کالاها به خصوص از مناطق آزاد به کشور، تسهیل واردات از بخش رسمی و حذف موانع غیرتعرفه‌ای، حذف این کالاها از فهرست کالاهای مجاز برای ورود توسط ملوانان،

کنترل و ساماندهی شبکه دست‌فروشی، فرهنگ‌سازی و آشنا کردن عموم مردم نسبت به خطرات مصرف این کالاها از سوی متولیان این حوزه از جمله ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز با جدیت بیشتری معمول شود.

۶-۲- قاچاق کالاهاى ممنوعه به‌عنوان مهم‌ترین کالای ضدفرهنگی

اهمیت قاچاق کالاهاى ممنوعه از آن‌جایی است که علاوه بر ممنوعیت شرعی استفاده از آن‌ها، مقدمه انواع بزهکاری دیگر نیز قلمداد می‌شود. با توجه اثرات مخرب قاچاق این کالاها بر فرهنگ و امنیت کشور، مقابله همه‌جانبه با قاچاق این کالاها و ممانعت از عرضه آن‌ها در کشور با نگاهی امنیت‌مدار در اولویت سیاست‌ها و برنامه‌های کلان ستاد قرار گرفته است. اتخاذ این نوع سیاست جنایی در سنوات اخیر کارکرد مفیدی نداشته، به‌نحوی که حجم قاچاق مشروبات الکلی حدود ۴۰۳ میلیون دلار و حجم قاچاق تجهیزات دریافت از ماهواره، لوازم قمار و اقام ضدفرهنگی و مستهجن حدود ۱۲۴ میلیون دلار برآورد می‌شود که این موضوع بیانگر ضرورت تجدیدنظر در سیاست جنایی متخذه است. با توجه به ماهیت، جذابیت ظاهری و تبلیغات گسترده این کالاها، به‌نظر می‌رسد از مهم‌ترین راهکارهای پیشگیری و کاهش حجم قاچاق این کالاها، اتخاذ سیاست جنایی مشارکتی و مداخله و مشارکت جامعه مدنی در کنار نهادهای دولتی و رسمی به‌منظور پیشگیری و پاسخ‌دهی به این پدیده مجرمانه است.

۶-۳- قاچاق کالاهاى یارانه‌ای به‌عنوان کالاهای هدف قاچاق

دولت یکی از سیاست‌های حمایتی خود را از مردم به‌ویژه اقشار آسیب‌پذیر، در قالب پرداخت یارانه به برخی کالاهاى اساسی قرار داده است (پرهام فر، ۱۳۹۴: ۲۶). در سنوات اخیر بخش زیادی از کالاهاى یارانه‌ای به‌دلیل تفاوت قیمت فاحش با کشورهای هم‌جوار به صورت قاچاق از کشور خارج می‌شود. در برخی مواقع عوامل قاچاق، کالاها را به بهایی ارزان‌تر در بازار خارجی به فروش می‌رسانند که با این اقدام بازار کالاهاى صادراتی را تضعیف کرده، به‌گونه‌ای که حضور و رقابت صادرکنندگان واقعی در بازارهای خارجی دشوار و یا حتی غیرممکن می‌گردد. پس می‌توان گفت پیشگیری از قاچاق کالاهاى یارانه‌ای به‌نوعی بسترهای ورود کالاهاى قاچاق به کشور را تضعیف خواهد کرد. از آنجا که از یک طرف قاچاق کالاهاى یارانه‌ای برخلاف سایر کالاها قاچاق خروجی است و نه قاچاق ورودی و از طرف دیگر هدف دولت از پرداخت یارانه به برخی کالاها با رسیدن آن‌ها به‌دست مصرف‌کننده نهایی محقق می‌شود. تعریف مکانیزم اجرایی و شبکه مشخص برای خرید، فروش، حمل و نگهداری به‌منظور گردش صحیح این کالاها در کشور علاوه بر تحقق هدف دولت، تأثیر بسیار به‌سزایی در پیشگیری از قاچاق آن‌ها دارد. با همین فلسفه هیأت وزیران

صلاحیت تدوین ضوابط اختصاصی کالاها را به ستاد واگذار کرده است. همچنین با افزایش سرعت ساماندهی یارانه‌ها و نزدیک کردن قیمت کالاها یارانه‌ای در داخل و خارج کشور، اقدام مؤثری در پیشگیری از قاچاق آن‌ها صورت خواهد گرفت.

۷- چالش‌های اتخاذ سیاست جنایی در پیشگیری و مقابله با قاچاق کالا و ارز

۷-۱- صلاحیت موازی مراجع رسیدگی کننده به پرونده‌های قاچاق کالا و ارز

تفکیک صلاحیت صورت گرفته در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز و اعطای صلاحیت هم‌زمان به مراجع قضایی و شبه‌قضایی مشکلاتی را در فرایند دادرسی پرونده‌های قاچاق کالا و ارز ایجاد کرده است. یکی از مشکلات و ایرادات نظام دادرسی در سازمان تعزیرات حکومتی، عدم پیش‌بینی نحوه اعمال قواعد عمومی مانند آنچه که در کتاب اول قانون مجازات اسلامی برای جرایم پیش‌بینی شده برای تخلفات است. ماده ۶۳ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز نیز تمامی مشکلات را رفع نکرده و نمی‌کند و تنها چند مورد خاص از قواعد عمومی را تعیین تکلیف کرده و شمول بقیه قواعد عمومی مانند تعویق صدور حکم و ... در خصوص تخلفات مبهم مانده است. این شرایط سبب سردرگمی شعب تعزیرات حکومتی و اختلاف رویه در شمول یا عدم شمول مقررات عمومی مربوط به جرایم نسبت به تخلفات شده است. یکی دیگر از مشکلات مستحدثه در اعطای صلاحیت موازی موضوع تجدیدنظرخواهی از آرای برائت صادره از شعب بدوی تعزیرات حکومتی و دادگاه انقلاب توسط دادستان است. تبصره ۳ ماده ۵۰ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز به صورت عام صلاحیت اعتراض به آرای برائت صادره از شعب تعزیرات حکومتی و دادگاه انقلاب را به دادستان اعطا کرده است. به طور اساسی اعتراض مقام قضایی به آرای صادره از مرجع شبه‌قضایی و آن هم در حالتی که شعبه تجدیدنظر از آرای مورد اعتراض دادستان شعب تجدیدنظر مرجع شبه‌قضایی است، جای ابهام و سؤال است؟ پس از بروز این ابهام اداره حقوقی قوه قضاییه طی نظریه شماره ۲۳۳۲ مورخ ۱۳۹۴/۸/۳۰ بیان کرد، دادستان تنها حق تجدیدنظرخواهی از آرای برائت صادره از سوی دادگاه انقلاب را دارد، نه شعب تعزیرات حکومتی. یکی دیگر از مشکلات اعطای صلاحیت موازی به مراجع قضایی و شبه‌قضایی به اعاده دادرسی و اعمال مقررات ماده ۴۷۷ آیین دادرسی کیفری در پرونده‌های تخلف قاچاق کالا و ارز برمی‌گردد. از یک طرف اعاده دادرسی موضوع ماده ۴۷۷ قانون آیین دادرسی کیفری ناظر به احکام صادره از مراجع قضایی است و نه مراجع شبه‌قضایی و از طرف دیگر مطابق تبصره ۲ ماده ۵۰ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، آرای صادره از شعب تعزیرات حکومتی در مورد پرونده‌های قاچاق کالا و ارز قابل اعتراض در دیوان عدالت اداری و سایر مراجع قضایی از جمله دیوان عالی کشور نیستند. همچنین مطابق تبصره ۴ ماده ۵۰ قانون مبارزه با

قاچاق کالا و ارز در کلیه آرای بدوی قطعی یا آرای که به لحاظ عدم تجدیدنظرخواهی قطعی شده‌اند، هرگاه دلیلی بر عدم انطباق رأی با قانون یا عدم تناسب جریمه نقدی با قانون موجود باشد، رئیس سازمان تعزیرات حکومتی می‌تواند تقاضای تجدیدنظر کند. از منطوق این ماده مستفاد می‌شود قانون‌گذار اعمال اعاده دادرسی در تخلفات قاچاق کالا و ارز را صرفاً در موارد مصرحه مذکور مجاز شمرده و تسری سایر موارد اعاده دادرسی از جمله مصادیق ماده ۴۷۷ قانون آئین دادرسی کیفری به تخلفات قاچاق کالا و ارز جای تأمل دارد.

۲-۷- فقر و بیکاری ساکنان مناطق مرزی به‌عنوان عامل محرک قاچاق کالا

فقر از شاخص‌های مهم بحران اقتصادی است که با گذشتن زمان برای نظم اقتصادی و اجتماعی کشور خطرآفرین است. کاهش نرخ اشتغال در اقتصاد رسمی و قانونی، علت افزایش اشتغال در اقتصاد غیررسمی و قاچاق کالا است. به‌علت کمبود زمینه‌های اشتغال و امکانات زندگی تنها منبع درآمدی برخی ساکنان مناطق مرزی در قاچاق کالا خلاصه می‌شود. در راستای ایجاد اشتغال و درآمد برای افراد مستقر در نواحی مرزی، صادرات کالاها و محصولات تولید شده در این مناطق به کشورهای همجوار و تأمین کالاهای موردنیاز معیشتی آنها از کشورهای موصوف و ایجاد امنیت پایدار در مرزها بازارچه‌های مرزی ایجاد شده است. مطابق آخرین اطلاعات ارائه شده از سوی سازمان توسعه تجارت^۱ در حال حاضر حدود ۴۰ بازارچه مرزی مشترک با کشورهای همسایه وجود دارد که ۲۸ بازارچه مرزی فعال بوده و باقی بازارچه‌ها نیز مجوز دارند، اما به دلیل عدم تمایل کشور مقابل یا نزدیک بودن به بازارچه‌های دیگر، تحت شعاع باقی بازارچه‌ها قرار گرفته‌اند. اگرچه بازارچه‌های مرزی تأثیرگذاری نسبی در توسعه معیشت مناطق مرزی ایفا نموده، لیکن چنانچه ملاک توسعه را با مؤلفه‌های اصول اقتصاد پایدار در نظر بگیریم، تأثیر بازارچه‌های مرزی بر روستاهای مناطق مرزی متوسط و محدود بوده است. در واقع بازارچه‌ها نتوانستند تأثیرات عمیق و متحول‌کننده بر اقتصاد روستایی به‌جای بگذارند و به‌نوعی همچنان سطح اقتصادی عموم مردم این نواحی رو به پائین است و سیستم اقتصادی کلیه روستاها بر روال کشاورزی می‌چرخد و دگردیسی خاصی بر اقتصاد روستاها ایجاد نشده است. در صورتی که ملاک سنجش نیازهای اساسی اقتصادی روستائیان باشد عملکرد بازارچه‌ها تقریباً موفق بوده چرا در نبود این بازارچه‌ها فعالیت اقتصادی و معیشتی روستائیان با خلل جدی مواجه می‌شد. از دیگر طرح‌های اشتغال‌زای مرزی اجرا شده طرح رزاق و طرح فروش سوخت مرزی توسط مرزنشینان است که این طرح‌ها نیز به دلیل عدم هماهنگی و همراهی دستگاه‌های دولتی تاکنون به نتیجه مطلوب نرسیده و

1. <https://tpo.ir>

تأثیری در معیشت مرزنیسان نداشته است. تا زمانی که لایحه توسعه و امنیت پایدار مناطق مرزی را به هدف تقویت وضعیت معیشت مرزنیسان و توسعه فعالیت‌های اقتصادی مناطق مرزی در دولت تصویب و به مجلس ارسال نشود، کلیه اقدامات جنبه مُسکن و مقطعی خواهند داشت.

۷-۳- عدم مشارکت افراد جامعه در فرایند پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا

از یک طرف به دلیل عدم فرهنگ‌سازی مناسب در سوق دادن افراد جامعه به گرایش به مصرف کالاهای تولید داخل که بعضاً کیفیتی مشابه یا بهتر از نمونه خارجی دارند و همچنین عدم توفیق در تقبیح مصرف کالای قاچاق افراد جامعه خود را بخشی از فرایند پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا احساس نمی‌کنند و تمایلی به مشارکت در این فرایند نشان نمی‌دهند و از طرف دیگر به دلیل کیفیت پایین برخی کالاهای تولید داخل با کالای مشابه خارجی مانند لوازم خانگی، کالاهای صوتی تصویری، موبایل و عدم رقابتی بودن قیمت این کالاها با کالاهای مشابه خارجی، اقشار جامعه به استفاده از کالاهای قاچاق رغبت بیشتری نشان می‌دهند. تا زمانی که تولیدات داخلی جهت پاسخ‌گویی به تقاضای جامعه به لحاظ کمی و کیفی و قیمت آن در مقایسه با کالاهای خارجی مشابه، از توانایی رقابت لازم برخوردار نباشند؛ برنامه‌های تبلیغی و روانی به منظور سوق دادن سلیقه مصرفی مردم به سمت استفاده از کالاهای داخلی نتیجه‌بخش نخواهد بود.

نتیجه‌گیری

قاچاق کالا و ارز هرچند پدیده‌ای به ظاهر اقتصادی است، اما ریشه‌ها و علل آن از یک سو و پیامدهای آن از سوی دیگر دارای ابعاد چندگانه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، امنیتی و سیاسی می‌باشد. با توجه به حجم و تنوع بسیار زیاد کالاهای قاچاق و همچنین آسیب‌های متفاوت این پدیده، امکان اعمال سیاست جنایی واحد برای پیشگیری و مقابله با قاچاق کلیه کالاها میسر نخواهد بود، از این رو با توجه به حجم، ماهیت و آثار قاچاق هر کالا، سیاست جنایی مناسب برای پیشگیری و مقابله با قاچاق آن‌ها اتخاذ می‌شود. ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز ضمن آسیب‌شناسی روند پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا و ارز، با اولویت بخشیدن به اقدامات پیشگیرانه با اتخاذ نوعی سیاست جنایی مختلط چشم‌انداز کوتاه و بلندمدت این حوزه را ترسیم و سیاست‌ها، راهبردها، طرح‌ها، برنامه‌های جامع ملی پیشگیری و مبارزه با قاچاق را به منظور نیل به اهداف چشم‌انداز تدوین و اجرا نموده و با این اقدامات سعی در کنترل، پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا و ارز کرده، به نحوی که با اعمال این سیاست جنایی حجم قاچاق کالا و ارز از ۲۵ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۰ به میزان ۱۲/۹ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۸ رسیده است. با وجود کلیه تدابیر اتخاذی، ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز در اجرای تکلیف مقرر در قانون برنامه ششم در کاهش ده درصدی سالانه حجم قاچاق موفق

نبوده و کماکان حجم قاچاق ورودی و خروجی بسیار چشم‌گیر و قابل توجه است که این امر مؤید وجود خلأها و موانعی در سیاست‌های اعمال شده ستاد است. از جمله مهم‌ترین عوامل و چالش‌های عدم توفیق ستاد در ریشه‌کنی معطل قاچاق، علاوه بر بروکراسی اداری ورود و خروج کالا، نظام تعرفه‌ای و مشکلات ساختاری این حوزه، ناهماهنگی و جزیره‌ای عمل کردن دستگاه‌های ذی‌مدخل و عدم توجه مکفی به توسعه متوازن مناطق مرزی و معیشت مرزنشینان است که برخی از این موارد ناشی از ضعف و کوتاهی ستاد در انجام وظایف محوله بوده و برخی دیگر ناظر به مشکلاتی ساختاری نظام اقتصادی و اداری کشور می‌باشد. صرف‌نظر از مشکلات ساختاری اداری و اقتصادی حاکم بر پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا و ارز، رغبت افراد جامعه به مصرف کالاهای قاچاق و عدم مشارکت آن‌ها در روند پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا و ارز یکی از دلایل گسترش اعمال مجرمانه در این حوزه است. در سنوات اخیر با وجود فرهنگ مذهبی کشور، اقدامات عملی چشم‌گیری به‌منظور تبیین تحریم شرعی و تقبیح قاچاق کالا و ارز و ایجاد مکانیزم قانونی و اجرایی جهت مشارکت فعال افراد جامعه در پروسه پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا و ارز ایجاد نشده و با ادامه این روند، قطعاً سیاست جنایی اعمال شده به نتیجه مطلوب نخواهد رسید.

منابع

فارسی

- ابراهیمی، شهرام، مجید صادق‌نژاد نائینی (۱۳۹۳)، «تحلیل جرم‌شناختی جرایم اقتصادی»، پژوهش‌های حقوق کیفری، سال دوم، شماره پنجم.
- اجتهادی، عبدالمجید، علی صفاری (۱۳۹۶)، «سیاست کیفری افتراقی در قبال قاچاق کالای سلامت محور»، فصل‌نامه پژوهش‌های انتظامی، شماره نوزده.
- احمدزاده، ابوالفضل، مجید ایوبی (۱۳۹۴)، پیشگیری از قاچاق در نظام عدالت کیفری ایران، انتشارات امید فردا
- افق ده ساله مبارزه با قاچاق کالا و ارز (۱۳۸۸)، معاونت پژوهش و آمار و اطلاعات ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز، انتشارات اقتصاد پنهان
- آقازاده، علیرضا، (۱۳۸۹)، قاچاق کالا، انتشارات آریان
- پرهام فرامیر محمد (۱۳۹۴)، «چالش‌های تعریف جرم قاچاق کالا در نظام حقوقی ایران»، مجله دیدگاه‌های حقوق قضایی.
- توکل‌پور، محمدهادی، مصطفی مسعودیان (۱۳۹۴)، قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز در پرتو نظرات شورای نگهبان به انضمام مبانی نظرات این شورا پیرامون این قانون، انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان
- جانجانی، اسماعیل (۱۳۹۸)، پولشویی، انتشارات دادآفرید
- جعفری لنگرودی، محمد جعفر (۱۳۹۸)، ترمینولوژی حقوق، انتشارات گنج دانش، چاپ ۳۸
- جمشیدی، علیرضا (۱۳۹۲)، سیاست جنایی مشارکتی، نشر میزان، چاپ دوم
- جوانمرد، بهروز (۱۳۹۸)، جرایم سازمان یافته فراملی، انتشارات جاودانه جنگل، چاپ دوم
- حسینی، سید محمد (۱۳۹۴)، سیاست جنایی در اسلام و جمهوری اسلامی ایران، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ چهارم
- حسینی زاده کرمی، محمد (۱۳۹۹)، قاچاق کالا و ارز، علل و راهکارها در اقتصاد مقاومتی، انتشارات موسسه آموزشی ارشدان
- دانش آرا، محمد (۱۳۹۷)، پیشگیری از جرم در سیاست جنایی ایران، انتشارات مجد
- ساکی، محمد رضا (۱۳۹۹)، آشنایی با جرم پولشویی، انتشارات مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضاییه، چاپ سوم
- ساکی، محمد رضا (۱۳۹۶)، حقوق کیفری اقتصادی، انتشارات جنگل، چاپ چارم
- شمس ناظری، محمد ابراهیم (۱۳۹۸)، جرایم سازمان یافته در آیین سیاست کیفری اسلام، ایران و اسناد بین المللی، انتشارات حوزه و دانشگاه، چاپ دوم
- شاملو، باقر (۱۳۹۹)، رویکرد ریسک مدار سیاست جنایی در برابر پولشویی، مجله پژوهش‌های حقوق کیفری، دوره یازدهم، شماره یک
- شیروانی شیرینی، مرتضی (۱۳۹۹)، تحلیل ابعاد جرم شناسانه قاچاق، زمین خواری و پولشویی، انتشارات ماهواره
- فروغی، اکرم (۱۳۹۸)، پیشگیری اجتماعی از قاچاق کالا و ارز با تاکید بر قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، انتشارات دانش یار

- قلی زاده، سید ابراهیم، علی پور عباس، کاظم ذوقی بارانی (۱۳۹۰). علل و پیامدهای قاچاق، فصل نامه پژوهش‌های انتظامی، سال دوازدهم
- لازرژ، کریستین (۱۳۹۷)، درآمدی به سیاست جنایی، چاپ هفتم، ترجمه نجفی ابرندآبادی، علی حسین، تهران، نشر میزان
- مارتی دلماس (۱۳۹۵)، نظام‌های بزرگ سیاست جنایی، جلد اول، ترجمه نجفی ابرندآبادی، علی حسین، چاپ سوم تهران، نشر میزان
- محمودی منفرد، محمد، میلاد گوهری (۱۳۹۹)، پولشویی و مبارزه با آن، انتشارات تی آرا
- نجفی ابرآبادی (۱۳۹۷)، علی حسین، حمید هاشم بیگی، دانشنامه جرم‌شناسی، انتشارات گنج دانش، چاپ پنجم
- نجفی ابرآبادی، علی حسین (۱۳۹۱)، سیاست جنایی از کتاب علوم جنایی، گزیده مقالات آموزشی برای ارتقاء دست اندرکاران مبارزه با مواد مخدر، نشر سلسبیل، جلد دوم، ص ۲۷۱-۲۰۵
- نریمان، یوسفی (۱۳۹۶)، تحلیل سرمایه اجتماعی و مبادلات قاچاق، دوماهانه اقتصاد پنهان، دوره دوم، شماره ۴
- نیازپور، امیر حسن (۱۳۹۱)، تکالیف جرم شناسانه دستگاه قضایی در پرتو قانون برنامه پنجم، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۸۰
- نیازپور، امیر حسن، (۱۳۸۳)، پیشگیری از بزهکاری در قانون اساسی و لایحه پیشگیری از جرم، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۴۵
- مؤذن زادگان، حسنعلی (۱۳۹۸)، حسین غلامی، ارزیابی مولفه‌های اجرای سیاست جنایی ایران در سازماندهی کنشگران عرصه پیشگیری و مقابله با مفاسد اقتصادی، فصلنامه سیاستگذاری عمومی، دوره پنجم، شماره ۳

انگلیسی

- Bullock, Karen; Clarke, Ronald; and Nick Tilley, (۲۰۱۰). Situational Prevention of Organized Crimes, William Pub
- Crime Prevention and System Design, (۲۰۰۵). Handbook of Crime Prevention and Community Safety, William
- J. Bhagwati and B. Hanson, "A Theoretical Analysis of Smuggling", Quarterly Journal of Economics, Vol.87, (1973), pp.172-187.
- Kossel, Lars Emanuel son (200۹). Methods to Prevent Economic Crime, Stockholm, Sweden: The Swedish National Council for Crime Prevention, Information and Publication, Edina Worsteds Trickery AB
- Lab, Steven, (۲۰۱۴) Crime Prevention: Approaches, Practices and Evaluations, 8th edition, Massachusetts, Waltham.
- Tiedemann, Klaus. (1976). phenomenology of economic crime, council of Europe - Tilley, Nick,- Crime Prevention, (2005) Cullompton, Portland, William.- www.epe.ir